

DOUA INSTRUCȚIUNI FARMACEUTICE DIN PATRIA NOASTRĂ

Iosif Spielmann

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, o dată cu apariția germeilor relațiilor de producție capitaliste se adâncesc și tendințele orientate spre organizarea și centralizarea sanitară de stat.

În Moldova și Muntenia, la începuturile centralizării sanitare, o influență importantă au avut reformele sanitare realizate în Rusia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Pe de altă parte Regulamentul Organic introdus în perioada protectoratului rusesc a avut fără îndoială un rol progresist în ceea ce privește reorganizarea igienico-sanitară a Principatelor Române.

În Ardeal odată cu începuturile centralizării sanitare, organizarea sanitară trece sub conducerea guvernului austriac.

Cercurile conducătoare austriece, au acordat în acest timp o atenție mai mare problemei sanitare. Dacă de pe spinarea iobagilor trăgeau șapte piei, trebuiau să se îngrijească, într-un fel sau altul, și de unele măsuri sanitare. Puterea centrală și-a dat seama că epidemiile nu cunosc limite de clase și nu se opresc în bordeiele iobagilor. Cu acest fapt trebuie puse în legătură măsurile antiepidemice elaborate de guvernul ardelean, scrierile de popularizare tipărite în limbile naționalităților din Transilvania, deci și în cea română, despre bolile epidemice, venerice ca și dispozițiile pentru îmbunătățirea asistenței medicale etc.

În ceea ce privește promovarea practicii farmaceutice o mare importanță revine legii „Generale normativum in re sanitatis”, publicată în anul 1770. Pe baza acesteia se înființează o comisie sanitară centrală în cadrul guberniului ardelean. Această comisie avea rostul să îndrumeze și controleze situația sanitară din toată țara, să reglementeze activitatea medicilor, chirurgilor, farmaciștilor și moașelor etc. „Generale normativum” a dispus să se efectueze controlul diplomelor și activității medicilor și farmaciștilor. Medicii oficiali erau obligați să inspecteze periodic farmaciile fără vre-un anunț prealabil.

În acest timp situația farmaciilor era foarte precară în Ardeal. Marea majoritate a poporului folosea leacuri băbești cumpărate mai ales de la femeile ce se îndeletniceau cu descindecele. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pregătirea farmaciștilor avea un caracter de breaslă. Cu toate că Normativul general obliga pe farmaciști să-și absolva studiile universitare, iar pe cei vechi să dea examen, acestei dispoziții nu i s-a putut asigura însă multă vreme o eficacitate reală.

Cu atât mai demne de relevat sînt acele instrucțiuni destinate farmaciștilor — instructio pro apotecariis — întocmite de farmaciști instruiți și ordonați pentru urmașii lor, sau de „fizicușii” orașelor cu vederi mai largi în scopul propagării unei atitudini corecte. Aceste instrucțiuni sînt în același timp documente importante care ne ajută să aruncăm o privire asupra cunoștințelor și moralei farmaceutice din acea vreme. Prezentăm două instrucțiuni de acest fel.

Prima este scrisă de farmacistul clujan *Mauksch Tobiasz*. Ea a fost redactată în 1793. în limba germană, pentru fiul său, pe atunci copil, ca să-i slujească drept învățătură cînd, mai tîrziu, după majorat va prelua conducerea farmaciei de la Tîrgu Mureș care era tot proprietatea lui *Tobias Mauksch*.¹ Citind acest do-

¹ Orient Gyula: Az erdélyi gyógyszerészeti múzeum, 1918., Cluj.

cument avem ocazia să cunoaștem vederile judicioase ale unui farmacist cu o mare experiență și deosebit de circumspect (despre organizarea farmaciei, despre depozitarea plantelor medicinale, despre problemele de etică profesională) amestecându-se într-un mod ciudat cu prudența mic burgheză, atitudinea servilă, plocnirea în fața celor puternici.

Mauksch pretinde ca farmacia să fie cât mai bine înzestrată. Trebuie să se asigure condiții corespunzătoare pentru prepararea și păstrarea medicamentelor. De aceea e nevoie ca alături de oficiul să fie o cameră pentru efectuarea elaboratelor, cu încăpere pentru materiale, o pivniță, un pod pentru ierburi și altul de uscare, precum și o cameră separată pentru executarea muncilor de sfărâmare.

Conducerea farmaciei se va face cu punctualitate și circumspecție. E nevoie să se țină un registru sistematic în care să se treacă cheltuielile și încasăriile, un registru de casă și un registru despre preparatele vindute. apoi să se țină o evidență exactă a drogurilor sosite atât din țară cât și din străinătate. De asemenea trebuie să se completeze un jurnal special (carte de conotație) despre elaborate și produse. Numai astfel va fi posibil ca farmacistul să aibă întotdeauna o imagine clară despre preparatele existente în farmacie și despre necesitățile ei reale.

Plantele medicinale trebuie strinse din timp și depozitate potrivit unor reguli speciale. Nu e voie ca simplitățile să fie risipite, iar din compozite care, fie că nu se pot conserva multă vreme, fie că sînt mai puțin căutate, trebuie să se prepare cantități mai mici.

La sfărîmarea drogurilor, la tăierea rădăcinilor și la uscarea plantelor trebuie să se procedeze întotdeauna cu cea mai mare atenție pentru ca nu cumva să se producă vre-un amestec cu consecințe dăunătoare. Scindura pe care se usucă plantele să fie spălată înainte de întrebuințare. Pentru a se evita greșelile să nu se sfărîme concomitent mai multe feluri de substanțe. Sita, hîrtia și vasele necesare la prelucrarea măsălariei, euforbiului, arsenicului, cobaltului etc. trebuie păstrate într-un loc aparte. Mojarul în care se sparg canforul și sărurile de mercur trebuie șters cu o stofă specială. De asemenea pînzele de filtrare a emeticelor vor fi spălate separat.

Pentru strîngerea plantelor medicinale e nevoie să se instruiască femeii pricepute. Îndrumarea lor trebuie făcută de farmacist sau de călă. Farmacistul să aibă însemnări exacte în legătură cu timpul cel mai potrivit pentru culegerea diferitelor plante. Pe baza acestor notițe se va organiza munca culegătorilor. Farmacistul trebuie să viziteze deseori regiunea unde se face culegerea pentru ca astfel să cunoască din ce în ce mai bine plantele medicinale din ținutul respectiv. Toate aceste îndrumări date sînt judicioase.

Cu deosebire florile de soc, luminărișă și macul roșu trebuie culese cînd timpul e uscat și nu e permis să se pună unele peste altele dacă sînt umede. Și celelalte plante medicinale se vor culege, în limita posibilităților pe vreme caldă, fiind interzis să se țină timp îndelungat în saci, ele trebuie deseori învîrtite deoarece altfel se innegresc. Tăierea rădăcinilor să nu fie încredințată persoanei care face sfărîmarea, ci se va executa de farmacist pentru ca diferitele soiuri să nu se amestece.

Plantele, rădăcinile și florile depuse în lăzi se vor învîrți deseori, se vor feri de murdărie, praf și umezeală, întrucît în caz contrar se innegresc și își pierd din eficacitate.

„Numele ierburilor — precizează *Tobias Mauksch* — sînt trecute în tariful din Tg.-Mureș atât în limba maghiară cât și în limba română pentru ca acestea să poată fi denumite în orice limbă și procurate cu ajutorul culegătorilor.“

Mauksch se ocupă și de materialele ce trebuie aduse din străinătate și de cele care se pot obține din surse autohtone. Vasele de sticlă se vor aduce de la glăjăria din Gurghiu, mierea, ceara și „axungia porcii“ la fel tot din regiunea noastră. Se va observa ca mierea să fie curată, dacă se poate granuloasă, deoarece mierea diluată, împură se înăcrește repede. Ceara să fie întotdeauna galbenă, frumoasă. Spiritul de vin simplu se

poate procura de la Tîrgu Mureş, litargiul trebuie adus de la Baia Mare, pulberea de lemn dulce se va cumpăra de la negustorii ambulanzî veniţi din principatele romine, salpetrul de la Sibiu, praful de frecat de la Zlatna, bolus citrina de la Gheorgheni, leşia de potasiu de la Margita, hirtia de la Birgăul de lingă Bistriţa, cantaridele de la Iărani, bacă de janupăr din Ciuc, chimionul, feniculul şi seminţele de măsălarită de la Bistriţa, iar luminările de la Sibiu.

El atrage atenţia atît administratorului cit şi calfei să fie foarte grijulii faţă de pericolul de incendiu, mai ales dacă se lucrează cu spirt, ulei de terpenină sau cu alte substanţe similare.

Vasele conţinînd diferite amestecuri de ape aromatice să nu se lase niciodată descoperite şi trebuie aşezate la locul lor.

Toate aceste instrucţiuni arată ca *Tobiaş Mauksch* a fost un farmacist remarcabil pentru vremea sa, meticolos, ordonat, în ciuda faptului că nu depăşeşte nivelul empirismului.

Sînt deosebit de interesante părţile în care se ocupă de obligaţiile şi drepturile farmacistului, calfei şi practicanţilor. *Mauksch* cere atît farmacistului cit şi administratorului să aibă o atitudine exemplară, să respecte secretul farmaceutic. Calfa trebuie să aibă o purtare morală, modestă, bună, să nu divulge secretele, să nu fie leneş, să nu vîndă niciodată marfă proastă, „să nu pună muşte sau viermi” (?) în sticle, să vînda medicamente numai pe baza taxei prescise.

Dar în aceste părţi ale instrucţiunilor găsim şi vederile de mic comerciant ale lui *Mauksch*. Calfa trebuie să se scoale dimineaţa la ora 5, iarna la ora 6, iar seara să se culca la ora 9 sau cel mai tîrziu la 10. E bine să se împrietenească în general cu funcţionari şi cu studenţi, avînd o purtare bună, dar în timpul zilei să nu fie vizitat decît rareori, iar seara deloc. Dacă totuşi seara are vizitatori el trebuie să spună că „a sosit vremea de culcare, pentru a găsi astfel un mijloc de a-i obliga pe oaspeţi să plece”.

Calfa şi administratorul se vor controla reciproc pentru ca nici unul să nu poată fura, etc.

Practicantului i se pretinde să aibă o purtare bună, să fie fidel, silitor. Durata timpului de practică e fixată la 6 ani, dar în cazul cînd practicantul îşi cumpără îmbrăcăminte, acest termen poate fi redus la 4—5 ani.

Instrucţiunile lui *Mauksch* se ocupa mult de problemele relaţiilor dintre medic şi farmacist. Se accentuează stîma obligatorie cuvenită medicului şi se atrage atenţia asupra faptului că farmacistul să urmeze îndrumările medicului şi să nu se ocupe de tratamentul bolilor, deoarece aceasta ar putea constitui o sursă de greşeli şi nenorociri. Preparatele de mercur şi arsenic se vor elibera numai pe baza de reţetă medicală.

În timpul acela, examenele de control periodic efectuate de medicii oficiali erau o mare jîgnire pentru farmacişti. În interesul desfăşurării normale a acestor controale, *Mauksch* insistă ca în farmacii să se găsească întotdeauna preparate suficiente, iar farmacistul să stea la dispoziţia medicului. Dacă însă acesta ar reclama cei 3 taleri cuveniţi drept onorariu pentru control — „aceasta fiind pe seama farmacistului un lucru foarte neplăcut” — să refuze achitarea, spunînd că taxa a fost desfiinţată şi că nu farmacistul este acela care cere efectuarea controlului.

Pentru menţinerea bunelor relaţi cu medicii *Mauksch*, tributar spiritului burghez mercantîl al epocii sale, îşi sfătuieşte urmaşul ca medicilor cu clientelă bogată, care trimit farmaciei mulţi bolnavi să li se dea gratuit medicamentele necesare lor cit şi familiei lor. Chirurgilor să li se elibereze medicamentele necesare familiilor lor putîndu-se face o reducere de 50% sau de o treime, în funcţie de mărimea clientelei pe care o au.

„Intrucît din nenorocire pretutindeni există obiceiul ca domnilor medici să li se trimită cadouri cu ocazia anului nou, şi aici la Tg. Mureş trebuie să le trimitem” — se

lamentează *Mauksch*. El precizează în ce constau cadourile: zahăr rafinat, cinci—șase—șapte pânduri de cafea etc. Dacă medicul a prescris rețetele mai puține, atunci să i se trimită numai o cutie de pulvis fomalis sau trochisci benedicti.

Atitudinea „justă” față de ceilalți farmaciști, adică față de concurență, se rezumă după *Mauksch* la următoarele: „trebuie lăsați în pace” fără a întreține cu ei legături apropiate.

Față de magistratul orașului și nobileme preconizează o comportare de umilință: „din când în când copiilor lor să li-se dea cite o bucăciță de zahăr, dar nu prea des”. Magistratului să i se ofere secărică și trebuie flatat, „deoarece nicio dată nu știi când ai nevoie de el”. In același timp *Mauksch* îi sfătuiește pe farmaciști să servească pe bogați, pe săraci și pe oamenii aparținând tuturor confesiunilor, cu aceeași răbdare.

Laturile progresiste ale instrucțiunilor lui *Tobias Mauksch* constau în îndrumările minuțioase date despre organizarea farmaciei și în unele vederi ale sale referitoare la atitudinea judicioasă a farmaciștilor și angajaților. Dar nu-i mai puțin adevărat că aceste instrucțiuni conțin și unele aspecte negative ale farmacistului mercantil din societatea capitalistă în formare. Să notăm că el nu menționează nicăieri necesitatea pregătirii profesionale, sistematice a farmacistului. Numai fiului său îi cere să viziteze câteva farmacii din străinătate pentru a-și îmbogăți acolo cunoștințele. Pentru administrator, călă și practicant el nu consideră necesar acest lucru.

În „Instrucție pro apotecariis”, redactată în limba latină în anul 1807 de către protomedicul ardelean *Nyulas Ferenc*, găsim date și mai interesante.¹ În calitatea sa de medic primar oficial al Ardealului, *Nyulas* a trimis aceste instrucții farmaciștilor din Ardeal.

Instrucțiile se încadrează organic în ansamblul operii lui *Nyulas*. El este adeptul iluminismului burghez care luptă pentru încetățenirea științei experimentale. *Nyulas* scrie la noi primul manual amănunțit de chimie în spiritul concepției lui Lavoisier—Lomonosov. El dă o analiză foarte exactă a apelor minerale din Ardeal. Prin poziția sa de reprezentant al burgheziei naționale în ascensiune, se opune cosmopolitismului politic iosefine de germanizare.

Spiritul în care sînt redactate îndrumările sale farmaceutice este patriotic și progresist. Înainte de toate se face rezumatul normativului general în părțile sale privitoare la farmaciști și apoi se prezintă obligațiile farmacistului. Farmacia trebuie să fie în mijlocul orașului, situată într-un loc uscat și aerisit, iar în timpul iernii trebuie să fie moderat încălzită pentru ca substanțele să nu se descompună sau să fermenteze. De asemenea farmacia trebuie să fie inzestrată cu o sonerie de serviciu. *Nyulas* pretinde din partea farmaciștilor să aibă diplomă, să se ocupe sistematic de cafele și practicanți. Datoria farmacistului este să conducă ordonat și zilnic jurnalul de farmacie, să țină în evidență preparatele sosite sau făcute de el însuși. De asemenea să întocmească o evidență a substanțelor care nu pot fi eliberate decît pe bază de rețetă medicală. Medicamentele vor fi preparate numai ținîndu-se seamă de cele mai recente rezultate ale științei. Substanțele să fie ireproșabile. Atît în farmacie cît și în laborator să domnească cea mai desăvîrșită ordine. *Nyulas* precizează că prepararea medicamentelor trebuie să se efectueze potrivit dispozițiilor vieneze. Din substanțele ușor alterabile nu e voie să se prepare cantități mari.

Farmacistul să nu cumpere medicamente compuse, ci acestea să fie preparate, în limita posibilităților, de el însuși. Substanțele cu efect puternic, trebuie preparate necondiționat de farmacist. Substanțele de bază, necesare preparării medicamentelor, să se pro-

¹ Spielmann—Soós: *Nyulas Ferenc*, Edit. Acad. București, 1953.

cure întotdeauna în cantități suficiente. Aparatele și utajul să fie bine întreținute. Această dispoziție este importantă mai ales când e vorba de greutate și de balanțe.

Nyulas insistă amănunțit asupra modului de conservare a substanțelor toxice și a medicamentelor, în vederea înlăturării riscului de amestec, al evaporării și al lichefierii. El interzice utilizarea vaselor de aramă pentru evitarea eventualelor intoxicații. Iată ce scrie printre altele: „A înmuia dopurile cu dinții, a șterge vasele de sticlă sau de lut cu degetele sau chiar cu limba, sau a umezi pilulele cu respirație pentru ca aurul sau argintul să adere mai ușor la acestea, este un lucru foarte urit și deosebit de scîrbos”.

Una dintre cele mai interesante îndrumări pe care le găsim în instrucțiunile date de *Nyulas*, bazată cu toată siguranța pe o concepție proprie este aceea prin care se cere ca farmacistul să scrie pe veselă denumirea medicamentelor, utilizînd terminologia chimică introdusă de *Lavoisier*. În lucrarea sa științifică, *Nyulas* se adevărește a fi adeptul chimiei științifice, menită să pună capăt chimiei flogistice. Prin îndrumările pe care le formulează, el luptă ca principiile noii chimii să fie încetăținite pe scară largă în practica farmaceutică.

În continuare, *Nyulas* se ocupă minuțios și de problemele eticii farmaceutice. El reflectă concepția epocii sale atunci cînd pretinde ca farmacistul să nu aibă o altă ocupație civilă, deoarece aceasta l-ar sustrage de la activitatea sa care comportă o mare răspundere. Farmacistul trebuie să evite concurența necinstită și tocmai de aceea e nevoie să respecte întotdeauna prețurile oficiale. Aceste prețuri vor putea fi reduse numai în cazul oamenilor foarte săraci. Farmacistul are dreptul să elibereze medicamente numai pe baza unei rețete prescrise de medic. Pe rețetă trebuie să se treacă prețul și numele persoanei care a preparat medicamentul. După prepararea medicamentului rețeta trebuie restituită bolnavului. Rețetele urgente vor fi preparate imediat, dar este de remarcat că rețetele fără semnătura medicului sînt nevalabile. Cine eliberează medicamente potrivit prescripțiilor făcute de medicii iliciți, devine complicele acestora.

Farmacistul nu este chemat să aprecieze rețeta eliberată de medic, datorită lui fiind mai degrabă aceea de a nu micșora prestigiul medicului. Fără aprobarea medicului, principiile active prescrise nu pot fi înlocuite cu altele. Rețetele de importanță deosebită vor fi preparate personal de către farmacist. Instrucțiunile date de *Nyulas* reclamă din partea farmacistului ca acesta să accepte curtenitor observațiile bolnavilor, Clienții trebuie deserviți atît în timpul zilei cît și al nopții în ordinea sosirii lor, iar în perioadele de epidemie farmacia trebuie să organizeze un serviciu permanent.

Nyulas condamnă cîrdășia dintre medic și farmacist. Trebuie să se evite chiar și aparența cea mai vagă a acestei cîrdășii. „Trebuie condamnată, scrie el, cîrdășia dintre farmacist și medic, cînd de comun acord medicul prescrie multe medicamente inutile pentru ca mai tirziu să beneficieze camuflat din veniturile realizate.” Concluzia finală a poziției sale etice e formulată astfel: farmacistul trebuie să țină seama înainte de toate de interesele bolnavilor care-și caută vindecarea.

Instrucțiunile lui *Nyulas* se străduiesc să ridice pe farmacist din rîndurile meșterilor în categoria oamenilor de știință. De aceea el cere ca farmacistii să-și însușească rezultatele științei progresiste, să le dezvolte și să le aplice în activitatea lor. *Nyulas* pretinde de asemenea ca farmacistii să țină bibliotecă pentru instruirea lor și a calfelor. Ei trebuie să organizeze cît mai des excursii botanice, să întocmească colecții de plante pe care să le îmbogățască an de an. Pentru instruirea calfelor și practicanților să se utilizeze planșe botanice colorate. Bibliotecile să fie sporte cu cărți farmaceutice, chimice și din domeniul științelor naturii. Farmacistul poate deveni adevăratul învățător al calfei și practicanțului său numai dacă el însuși cultivă științele.

Spre deosebire de *Mauksch*, *Nyulas* spune că practicantul trebuie să fie nu numai sănătos, ci să aibă cel puțin 15 ani, să posede anumite cunoștințe de limba latină și să fie absolvent al cursului de retorică (6 clase elementare). Farmacistul este obligat să-și învețe zilnic practicantul, înaintînd de la cunoștințe mai simple, la altele mai grele. Nu e permis ca practicantului să i se ceară să efectueze alte munci decît cele în legătură cu practica farmaceutică. După 5 ani practicantul va da un examen în fața „fizicușului”.

Cunoștințele științifice ale lui *Nyulas* nu sînt niciodată rupte de viață. La fel ca în lucrările sale științifice originale, și în instrucțiunile de care ne ocupăm el are în fața ochilor interesele economiei naționale. La îndrumările pe care le dă, *Nyulas* subliniază de două ori că este interzis să se procure din străinătate acele plante medicinale care cresc și în țară. Plantele medicinale indigene trebuie folosite pentru promovarea economiei naționale. Dacă un farmacist află că în împrejurimi se găsesc plante medicinale ce pot fi utilizate ca medicamente, sau substanțe pe care farmaciștii le procură din străinătate, el e obligat să raporteze acest lucru medicului primar.

Punctul de vedere al lui *Nyulas* despre valorificarea plantelor medicinale indigene și despre înlăturarea importului de plante medicinale și droguri, se încadrează organic în revendicările economice burghize exprimate prin lozinci naționale.

Nu e o întimplare faptul că atît Societatea maghiară pentru cultivarea limbii de la Tg.-Mureș cît și Societatea filozoficească romînă, înființată la inițiativa lui *Ioan Molnar Piuariu*, au acordat o mare importanță dezvoltării industriei și economiei naționale. Aceasta este lozincă burghizei în ascensiune, fiindcă, așa cum ne învață teza marxist-leninistă, piața este primul loc unde burghezia învață naționalismul.

Sosit la redacție: 20 iulie 1960.

